

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗКРАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Шевчук А.В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0003-4501-0440
e-mail: An.Shevchuk@chnu.edu.ua*

Боднарук О.М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
ORCID: 0000-0003-0752-8011
e-mail: O.Bodnaruk@chnu.edu.ua*

Шевчук А.В., Боднарук О.М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги.

У статті проведено комплексний аналіз нового складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», обґрунтовано доцільність криміналізації такої протиправної поведінки, а також виявлено потенційні проблемні питання, що можуть виникати у процесі притягнення до кримінальної відповідальності за відповідне діяння, та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Збройна агресія росії та необхідність допомоги ЗСУ та внутрішньо переміщеним особам активізували волонтерську діяльність, масштаби якої стали безпрецедентними, у зв'язку з чим кратно зросли як кількість гуманітарних вантажів, так і чисельність псевдоволонтерів і недобросовісних службових осіб, які переслідуючи меркантильні інтереси, цинічно наживаються. Все це не могло залишатися поза увагою держави, що й зумовило появу спеціальної норми у Кримінальному кодексі України.

Безпосередню увагу приділено обов'язковим елементам і ознакам досліджуваного як основного, кваліфікованого, так і особливо кваліфікованого складів правопорушення. Так, детально розглянуто особливості предмета цієї протиправної поведінки (благодійні пожертви, гуманітарну та безоплатну допомогу), а також відповідні розміри, встановлення яких дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності, та зроблено висновок про невинуватість завищеної мінімальної межі. Що стосується об'єктивної сторони, то окремо наголошено на такій надзвичайно важливій в умовах сьогодення ознаці як час вчинення – під час надзвичайного або воєнного стану. Законодавець, використавши це словосполучення, підмінив уже стале у кримінальному праві формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану», яке завжди вказувало на таку ознаку, як обстановка вчинення. Суб'єкт правопорушення проаналізовано з урахуванням його загальних і спеціальних ознак. Наголошено на необхідності криміналізації відповідної суспільно небезпечної діяльності як офіційних волонтерів, так і посадових осіб, які хоч і не наділені службовими повноваженнями, однак у зв'язку з своєю посадою можуть мати доступ до предметів гуманітарної допомоги, фактично розпоряджатися ними тощо. Суб'єктивна ж сторона видається цікавою у контексті встановлення саме мети – отримання прибутку. Остання є дискусійною, адже досі таке словосполучення вживалося лише у контексті фактичних наслідків протиправної поведінки суб'єкта, тому законодавцю варто було б зробити акцент не на самому факті отримання прибутку, а на меркантильному контексті розпорядження ним.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, розкрадання гуманітарної допомоги, благодійні жертви, благодійна діяльність, волонтерська діяльність, воєнний стан, надзвичайний стан, отримання прибутку, псевдоволонтерство.

Shevchuk A.V., Bodnaruk O.M. Criminal Liability for Embezzlement of Humanitarian Aid.

The article under study carries out a complex analysis of a new element of a criminal offense (envisaged by Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine) “The Illegal Use of Humanitarian Aid, Charitable Donations, or Gratuitous Aid to Receive Gain”. Besides, it substantiates the expediency of criminalizing such illegal behavior and reveals some potentially problematic issues that may arise in the course of bringing a person to criminal liability for such actions, as well as offers the possible ways of their solution.

Russia’s armed aggression, as well as the necessity to help the Armed Forces of Ukraine and internally displaced persons have intensified volunteer activity, the latter having acquired an unprecedented scale throughout the country. Consequently, there has occurred considerable increase of both the number of humanitarian cargoes and the number of pseudo-volunteers or unscrupulous officials, who pursue their own mercantile interests and cynically make money, selling humanitarian aid. All this could not remain unnoticed by the state and led to the adoption of a special legal norm in the Criminal Code of Ukraine.

Particular emphasis has been laid in the article on the mandatory components and signs of basic, qualified and especially qualified elements of criminal offense. Along with this, the peculiarities of the subject of such illegal behavior (charitable donations, humanitarian and gratuitous aid), as well as the respective amounts of the latter, which give grounds for bringing criminal responsibility, have been regarded in detail. In addition, the article contains a conclusion on an unreasonably high minimum limit of the aid under discussion. As for the objective side of the offense, such an extremely important feature in today’s conditions as the time of its commission – during a state of emergency or martial law – is separately emphasized. Having used this word combination, the legislator has replaced the already established in criminal law wording “under conditions of war or state of emergency”, which always indicated such a feature as the circumstances of the crime. The subject of the offense has been considered with a due regard to its overall and specific signs. Another emphasis has been laid on the necessity to criminalize the respective socially dangerous activities of both official volunteers and officials who, although not vested with official powers, may (in connection with their position) have access to humanitarian aid items and actually dispose of them, etc. The subjective side of the offence appears rather interesting in terms of its purpose – to receive gain. The latter looks quite questionable since until now, such a phrase was used only in the context of the actual consequences of the subject’s illegal behavior. Therefore, the legislator should emphasize not on the fact of receiving gains but on the mercantile context of its disposal.

Key words: criminal liability, embezzlement of humanitarian aid, charitable donations, charity, volunteer activity, martial law, state of emergency, receiving gain, pseudo-volunteers.

Постановка проблеми. З перших днів повномасштабного вторгнення на територію України рашиських загарбників суспільство об’єдналося навколо мети дати швидку відсіч агресору, забезпечити воїнів всім необхідним (від особистого захисту до озброєння), налагодити оперативні та постійні поставки гуманітарної допомоги від небайдужих людей як з України, так і всього світу, допомогти постраждалим українцям, які втратили практично все внаслідок обстрілів і вимушені були покинути свої домівки. Масштаби окресленої допомоги виявилися вражаючі безпрецедентними, фактично кожен долучився по-своєму: люди організували збір коштів, здійснювали перекази власних грошей, надсилали продукти харчування та першої необхідності, здійснювали інформаційну підтримку, організували процеси фасування і пакування зібраних речей, логістику, надавали безоплатно власний транспорт, пальне тощо. Не зважаючи на втому, фінансову скруту, постійні інтенсивні обстріли, психоемоційне виснаження, волонтерський рух не втрачає своєї динаміки і сьогодні, а лише посилюється та поширюється далеко за межі країни.

Гуманітарна допомога та благодійні жертви продовжують щохвилини надходити на потреби захисників, вимушених переселенців та інших постраждалих від війни людей. Вся ця благодійна діяльність дозволяє значною мірою задовольнити гостру потребу у життєво необхідних бронжилетах, касках, військовій амуніції, тепловізорах, квадрокоптерах, медичних засобах, зброї, навіть винищувачах. Варто наголосити, що зазначена діяльність є клопіткою, змушує людину працювати у форматі 24/7, тому очевидно, що далеко не кожен спроможний особисто долучитись до цього процесу. У

зв'язку з цим, такі функції по суті делегуються волонтерам, громадським організаціям, благодійним фондам чи іншого роду посередникам. Абсолютна більшість з них щиро та добросовісно несуть цю нелегку ношу, проте поки хтось віддає останнє, то дехто, зловживаючи довірою та/або службовим становищем, переслідуючи меркантильні інтереси, цинічно наживається. Сьогодні ж, під час війни, це невимовно аморально, на фоні загального зниження кількості кримінальних правопорушень така протиправна діяльність та ступінь обурення нею зросли кратно кількості як гуманітарних вантажів, так і чисельності псевдоволонтерів, а також недобросовісних службових осіб. Все зазначене вище не могло залишатися поза увагою держави, що й зумовило появу спеціальної норми у Кримінальному кодексі України – «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» (ст. 201-2) [1].

Стан опрацювання проблематики. Окреслена проблема не нова, ми спостерігаємо схожі діяння як мінімум останні вісім років, проте вони розцінювалися досі як звичайне шахрайство, привласнення або розкрадання. Зазначена норма про кримінальну відповідальність (ст. 201-2) є правовою новелою, чим і можна пояснити незначну кількість відповідних наукових публікацій. Безпосередню увагу цьому складу кримінального правопорушення приділили, зокрема, Дудоров О. [2], Колб О. [3], Мовчан Р. [2], Муравська Н. [4], Фурман В. [5] і Хавронюк М. [6] – їх міркування, безумовно, заслуговують на увагу, проте, не зосереджуючись на них, вважаємо за не обхідне висловити своє авторське бачення досліджуваного питання. Очевидно, проблематика розкрадання гуманітарної допомоги була і надалі залишатиметься предметом дискусій на різних конференціях, форумах, симпозіумах, круглих столах тощо.

Метою статті є комплексний аналіз нового складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», визначення доцільності криміналізації такої протиправної поведінки, а також виявлення потенційних проблемних аспектів притягнення до кримінальної відповідальності та можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з третього квітня 2022 року, коли набрали чинності зміни до КК України, пов'язані із криміналізацією незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, у правоохоронців з'явилася можливість відкривати відповідні кримінальні провадження. Так, частиною першою цієї статі передбачено покарання за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі.

Насамперед, звернемо увагу на те, що законодавець відніс зазначене діяння до посягань у сфері господарської діяльності, визначивши як обов'язкову ознаку об'єкту предмет кримінального правопорушення – благодійні пожертви, гуманітарну чи безоплатну допомогу (власне, що стосується гуманітарної допомоги, то формально йдеться саме про товари чи предмети). Відповідно до п. 1 Примітки до ст. 201-2 КК України, для розуміння змісту перелічених вище предметів необхідно брати до уваги положення, визначені профільними законами. Так, згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності [7]. Відповідно до абз. 3 ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» [8], гуманітарна допомога – це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [7]. Що ж стосується третього різновиду предмету досліджуваного кримінально протиправного діяння, то у абз. 2 ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу»

гу» [8] вказано, що безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – це надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам. Водночас, М. І. Хавронюк слушно зазначає [6], що під безоплатною допомогою також варто розуміти і зазначені у п.п. 1-4 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» наступні дії: 1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав; 2) безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права; 3) безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав; 4) безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів [7].

Коментуючи предмет досліджуваного кримінального правопорушення, вважаємо за потрібне акцентувати увагу на поширених випадках, коли задля уникнення сплати митних платежів або з метою пришвидшення (спрощення) проходження митного контролю, недобросовісні підприємці чи волонтери ввозять придбані за власні кошти продукти харчування, речі, транспортні засоби тощо, оформлюючи їх як гуманітарну допомогу, зокрема для передачі ЗСУ, однак надалі залишають собі чи реалізують, мотивуючи це тим, що купівля відбувалася виключно за їх рахунок (а не за кошти, отримані у якості пожертв або благодійних внесків), і тому щиро переконані, що не порушують закон. Однак, на превеликий для них жаль, така діяльність є нічим іншим як розкрадання гуманітарної допомоги, а тому охоплюється ст. 201-2 КК України «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги».

Варто зазначити, що законодавець, вживши у ч. 1 ст. 201-2 словосполучення «... вчинені у значному розмірі», встановив мінімально необхідну межу загальної вартості гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, за наявності якої можна притягнути до кримінальної відповідальності у цьому випадку: станом на сьогодні це 434 тис 175 грн і більше – до цієї суми кваліфікація, очевидно, відбуватиметься за іншими, уже звичними для нас, нормами (ст. ст. 190, 191). Також пунктом другим Примітки до цієї статті встановлено розміри предмета кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів даного правопорушення – великий чи особливо великий (1 млн 240 тис 500 грн і більше та 3 млн 721 тис 500 грн і більше, відповідно).

Аналізуючи об'єктивну сторону складу незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, можна виділити три активні форми (альтернативні дії): 1) продаж товарів чи предметів гуманітарної допомоги, тобто будь-яка їх оплатна передача; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги – себто розпорядження ними у будь-який спосіб не за фактичним цільовим призначенням; 3) укладання будь-яких інших правочинів щодо розпорядження будь-чим із зазначеного вище. Окремо варто наголосити на такій надзвичайно важливій в умовах сьогодення ознаці об'єктивної сторони особливо кваліфікованого складу цього кримінального правопорушення як час його вчинення – «під час надзвичайного або воєнного стану» (ч. 3 ст. 201-2). У такий спосіб законодавець підмінив уже стале у кримінальному праві формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану», що завжди вважалось обставиною вчинення кримінального правопорушення (наприклад, п. 11 ч. 1 ст. 67, ч.ч. 1-2 ст. 114-2, ч. 4 ст. 185, 186, 187, 189, 191, а також ч. 1 ст. 43-1, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113, ч. 4 ст. 402 тощо), чим порушив принцип юридичної визначеності. Між іншим, ще одним єдиним прикладом такої неузгодженості є аналогічне формулювання, нещодавно викладене у ч. 5 ст. 361 КК України.

Суб'єктом основного складу досліджуваного кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, яка наділена усіма обов'язковими ознаками (шістнадцятирічний вік, осудність, фізична особа). Зазвичай, на практиці йдеться про всіх тих пересічних громадян, які у найрізноманітніші способи долучаються до процесу надання відповідної допомоги, проте з задалегідь сформованим меркантильним бажанням отримати вигоду від цього або такій спокусі вони піддаються уже під час організації діяльності з товарами чи предметами гуманітарної допомоги. У той же час, у ч. 2 ст. 201-2 виділено також і спеціального суб'єкта – службову особу, яка задля отримання прибутку використовує службове становище. Найбільш поширеними прикладами останнього є відповідна протиправна діяльність у сфері благодійної допомоги ЗСУ та внутрішньо переміщеним особам, у вчиненні якої правоохоронцями підозрюються керівники громадських організацій, а також службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, зокрема обласних військових адміністрацій і місцевих рад. Окремо варто наголосити на певній, на нашу думку, суттєвій прогалині у редакції статті 201-2 щодо різновиду спеціального суб'єкта, для усунення якої доволі доречним було б криміналізувати відповідну суспільно небезпечну діяльність як офіційних волонтерів (тобто тих, хто здійснює волонтерську діяльність

(а) індивідуально, проте наділений відповідним офіційним статусом, або (б) діє через організації та установи, інформація про які розміщена на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності), так і посадових осіб, які хоч і не наділені службовими повноваженнями, однак у зв'язку з своєю посадою можуть мати доступ до предметів гуманітарної допомоги, фактично розпоряджатися ними тощо.

Аналізуючи суб'єктивну сторону досліджуваного складу кримінального правопорушення, варто відмітити, що, окрім умислу, обов'язковою ознакою також є мета його вчинення – отримання прибутку. Зазначене формулювання мети є новелою кримінального законодавства України, адже досі словосполучення «отримання прибутку» вживалося лише у контексті фактичних наслідків протиправної поведінки суб'єкта (ст.ст. 222-1 «Маніпулювання на організованих ринках», 222-2 «Маніпулювання на енергетичному ринку», 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації», 232-3 «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів»). Що ж, власне, слід вважати самим прибутком, примітка до ст. 201-2 КК України не конкретизує та не відсилає до іншої статті КК України чи будь-якого нормативно-правового акту. Найбільш близьким за змістом є положення ч. 1 ст. 142 Господарського кодексу України, де зазначено, що «прибуток (доход) суб'єкта господарювання є показником фінансових результатів його господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат та суму амортизаційних відрахувань» [9]. Тобто якщо коротко, то йдеться про будь-яку суму, яка за своєю природою перевищує доходи, що компенсують понесені витрати. Відповідно до абз. 3 ч. 2 ст. 12 Закону України «Про гуманітарну допомогу», порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, що тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність згідно з законом, є, зокрема, використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку [8]. Окрім цього, у ст. 11 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» зазначено, що метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій [7]. Таким чином, прибуток (а, відповідно, і мета його отримання) у контексті досліджуваної проблематики за ст. 201-2 КК України, може хибно, на нашу думку, сприйматися як такий, що завжди перебуває поза законом. Проте, якщо змодельювати цілком реальну життєву ситуацію, у якій благодійники чи волонтери маючи значну суму коштів і певний проміжок часу до цільового їх використання, виявили б бажання розмістити останні на короткостроковому депозиті задля отримання прибутку з метою його подальшого використання у благодійній/волонтерській діяльності (наприклад, щоб окрім безпілотників ще й додатково закупити бронезилети тощо), а не з метою привласнення, то вбачається, що така кінцева мета отримання прибутку виглядала б суспільно корисною, виправданою, а в очах тих, хто пожертвував на благодійність, – цілком логічною та законною. Вважаємо, що конкретизуючи мету цього кримінального правопорушення у ч. 1 ст. 201-2 КК України, законодавцю варто було б зробити акцент не на самому факті отримання прибутку, а на меркантильному контексті розпорядження ним (наприклад, розтраті, заволодінні, привласненні чи іншому незаконному використанні отриманого прибутку). Виходячи з зазначеного вище, можна зробити висновок, що цьому кримінальному правопорушенню, по суті, властивий корисливий мотив, хоча у диспозиції статті законодавець його не конкретизує, а тому й не вимагається обов'язкового встановлення і доведення цієї ознаки складу.

Наостанок, необхідно звернути увагу на кваліфікованих і особливо кваліфікованих складах, передбачених ч.ч. 2-3 ст. 201-2 КК України, до яких, окрім уже згаданих вище (розмір предмета, спеціальний суб'єкт, час вчинення), також відносяться вчинення тих самих дій повторно, за попередньою змовою групою осіб або організованою групою.

Криміналізація діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України, є очевидно своєчасним, доречним, нагальним і ефективним кроком для запобігання такому роду кримінальних правопорушень. У ЗМІ, соцмережах, публічних каналах різноманітних месенджерів мало чи не щодня з'являється інформація про факти розкрадання гуманітарної допомоги, благодійних внесків, пожертв. Кожен такий випадок стає резонансним, збурює місцеве населення, може породжувати недовіру до волонтерського руху як такого загалом і в кінцевому випадку впливати на активність та інтенсивність допомоги, яка надходить як із з інших держав, так і від громадян в Україні.

Так, за даними Генерального прокурора, оприлюдненими 6 травня 2022 року, лише за перший місяць з дня набрання чинності статті 201-2 Кримінального кодексу було зареєстровано 74 відповідних кримінальних правопорушень [10]. З її слів, найбільше таких фактів правоохоронні органи виявили в

Києві – 13, Львівській – 9, Волинській, Харківській та Чернівецькій – по 5, Житомирській, Київській, Одеській, Полтавській областях – по 4. Разом з тим, Національною поліцією України у той час розслідувалося ще три десятки справ щодо неправомірних дій з гуманітарними вантажами, розпочатими за іншою кваліфікацією. Зокрема, викрито гендиректора Чернівецької обласної клінічної лікарні, який використовував отримані з Італії як гуманітарну допомогу 5 швидких для надання платних послуг. Затримано його під час одержання 16 000 гривень неправомірної вигоди за них. Інший випадок мав місце на Львівщині, де було затримано експосадовця ОДА та головреда інтернет-видання, які незаконно реалізували допомогу з ЄС – бронежилети та каски на загальну суму 535 тис грн. Крім того, встановлено, що ділки також привласнювали благодійні пожертви. Ще раніше на Львівщині також попався на гарячому в.о. мера одного з міст при одержанні 100 тисяч грн, які вимагав від волонтера за передачу автобуса, отриманого міською радою безкоштовно від однієї із асоціацій Фінляндії у якості гуманітарної допомоги [10].

Резонансним виявився і випадок на Тернопільщині: два брати на початку війни звернулись до громадян із закликами про збір коштів на автомобілі, які згодом обіцяли передати Збройним Силам України. За цей час було зібрано мільйони гривень, за які зловмисники придбали іноземну валюту (37 тисяч доларів США, більше 2 тисяч фунтів стерлінгів і майже 7 тисяч євро), автомобілі преміумкласу (Land Rover Range Rover та Audi Q5), мобільні телефони останніх моделей (Apple iPhone 13 Pro Max). При цьому псевдоволонтери регулярно робили у соцмережах відеозвіти про передачу на території активних військових дій автомобілів та інших речей військовослужбовцям. Придбані за пожертви 2 авто зловмисники привласнили, зареєструвавши одне з них на своє ім'я, а іншим користувались за довіреністю. Нехтуючи усіма нормами моралі, підозрювані, за оперативною інформацією, намагались отримати для одного автомобіля «особливі» номери [11].

Не менш цинічний інцидент було виявлено Службою Безпеки України, яка ліквідувала масштабну схему розкрадання гуманітарної допомоги, що призначалася українським захисникам. За даними слідства, ділки намагались незаконно продати понад 1 тис. бронежилетів на загальну суму більше 12 млн грн. Ці засоби захисту були виготовлені в Україні однією з громадських організацій і через Черкаську військову адміністрацію мали бути передані на потреби оборони. Однак, замість безкоштовної передачі українським захисникам, причетні чиновники намагались продати бронежилети через афілійовані комерційні структури та мережу супермаркетів. Завдяки втручання СБУ в одній із торговельних мереж було вилучено частину цієї продукції. Вона буде передана до ЗСУ [12].

Прикладом розкрадання гуманітарної допомоги, але вже придбаної за власний коштів, є факт викриття працівниками ДБР засновника та керівника однієї зі столичних мереж магазинів, що спеціалізуються на продажі товарів військового призначення. У квітні 2022 року підприємці звернулись до однієї зі столичних військових частин із пропозицією привезти для них безоплатно бронепластили та захисні шоломи. Вони обіцяли закупити їх власним коштом за кордоном і передати військовим, як гуманітарну допомогу. Для цього комерсанти попросили надати підприємству сертифікат на ввезення відповідного товару, що дозволяло уникнути проходження митних формальностей і сплати митних платежів до державного бюджету. Після отримання відповідного сертифікату, зловмисники завезли з території Польщі до України 1,5 тис. бронепластин і 300 захисних шоломів. Задекларована вартість товару на той момент складала понад 800 тис. гривень. За попередніми оцінками ринкова вартість складає приблизно 8 млн грн. Надалі, замість того аби безоплатно передати товар військовим, підприємці запропонували керівництву частини укласти з ними договір купівлі-продажу та викупити шоломи та пластили за ринковою вартістю. Коли військові відмовили, підприємці почали тиснути на них. Водночас, бронепластили та шоломи були виставлені на продаж через мережу власних магазинів. Власнику та керівнику торгової мережі повідомлено про підозру у продажі товарів (предметів) безоплатної допомоги, з метою отримання прибутку, вчиненому у значному розмірі, за попередньою змовою групою осіб, під час воєнного стану (ч. 3 ст. 201-2 КК України) [13].

Схожим за своєю правовою природою є приклад, що трапився на Буковині: під час воєнного стану депутатка однієї з міських рад Чернівецького району разом зі своїм чоловіком організували незаконну реалізацію гуманітарної допомоги. Зокрема, подружжя намагалось продати за 4 500 дол. США завезений в якості гуманітарної допомоги в Україну транспортний засіб марки «Volkswagen LT28», призначений для передачі ЗСУ. Керівник Чернівецької обласної прокуратури повідомив про підозру депутатці – голові благодійної організації та її чоловіку – члену правління благодійної організації (ч. 3 ст. 201-2 КК України) [14]. Депутатка ж вважає справу «підставою», хоча сама зізнається, що авто

було куплене за особисті з її чоловіком кошти, про що є відповідні виписки з банківського рахунку. Оскільки автомобіль вантажний і мав рівень євро-4, завезти його через звичайне розмитнення у неї не було можливості, тому вирішили завезти авто, щоб не втрачати сплачені за нього особисті кошти як гуманітарну допомогу для громадської організації з подальшою можливою передачею для ЗСУ [15].

Наведені приклади не є поодинокими та не відображають масштаби розкрадання гуманітарної допомоги в Україні, кількість таких кримінальних правопорушень продовжує зростати. Так, за інформацією міністра внутрішніх справ Дениса Монастирського, станом на 22 червня 2022 року, правоохоронці розслідують 247 кримінальних проваджень із розкрадання гуманітарної допомоги, з них 29 особам повідомлено про підозру. найбільше випадків розкрадання гуманітарної допомоги українські правоохоронці фіксують у Києві, Львівській, Харківській та Кіровоградській областях. З його слів, найчастіше шахраї привласнюють автомобілі, закуплені для української армії, пальне, медикаменти, бронезилети, продукти харчування [16]. Однак, уже на кінець липня, за найсвіжішими даними Офісу Генерального прокурора, всього обліковано 265 кримінальних правопорушень за ст. 201-2 КК України, з них по 25 – особам вручено повідомлення про підозру, проте лише у 2 випадках провадження були направлені до суду з обвинувальним актом [17].

Висновки. Підсумовуючи все зазначене вище, можна стверджувати, що нещодавнє встановлення кримінальної відповідальності за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2) загалом позитивно відобразиться на волонтерській діяльності, сприятиме зміцненню довіри до неї, дозволить швидко та ефективно карати тих, хто дозволяє собі нехтувати нормами моралі у такий складний час, наживаючись на альтруїзмі інших, а також матиме відповідний превентивний вплив. Водночас, з-поміж очевидних недоліків складу цього правопорушення можна виділити, зокрема, невинувато завищену мінімальну межу, яка дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності псевдоволонтерів і «білокомірцевих мародерів» – недоброчесних службових осіб, які роблять «бізнес на крові» та стражданнях українців. Певне занепокоєння викликає і той факт, що законодавець, використавши словосполучення «під час надзвичайного або воєнного стану», підмінив уже стале у кримінальному праві формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану», яке завжди вказувало на таку ознаку, як обстановка вчинення кримінального правопорушення. Окремо варто наголосити на певній, на нашу думку, суттєвій прогалині у редакції статті 201-2 щодо різновиду спеціального суб'єкта, для усунення якої доволі доречним було б криміналізувати відповідну суспільно небезпечну діяльність як офіційних волонтерів, так і посадових осіб, які хоч і не наділені службовими повноваженнями, однак у зв'язку з своєю посадою можуть мати доступ до предметів гуманітарної допомоги, фактично розпоряджатися ними тощо. Також вважаємо, що мета цього кримінального правопорушення «отримання прибутку» є дискусійною, адже досі таке словосполучення вживалося лише у контексті фактичних наслідків протиправної поведінки суб'єкта. Тому переконані, що конкретизуючи мету у ч. 1 ст. 201-2 КК України, законодавцю варто було б зробити акцент не на самому факті отримання прибутку, а на меркантильному контексті розпорядження ним (наприклад, розтраті, заволодінні, привласненні чи іншому незаконному використанні отриманого прибутку). Інші ж юридичні складнощі доведення провини суб'єктів цього посягання наразі складно передбачити, оскільки такий висновок повною мірою можна буде зробити лише після того, як такі справи дійдуть до судового розгляду та будуть винесені відповідні рішення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 30.06.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
2. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 2 (98). С. 99–115.
3. Колб О. Г. Про деякі кримінально-правові заходи запобігання розкраданням майна, отриманого волонтерськими організаціями України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 317–319.
4. Муравська Н. Як покарати тих, хто використовує гуманітарну допомогу та благодійні пожертви не за призначенням. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/yak-pokarati-tih-tih-to-vikoristovue-gumanitarnu-dopomogu-ta-blagodiyni-pozhertvi-ne-za-priznachennyam.html>. (дата звернення: 15.08.2022).

5. Фурман В. Відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги. Що передбачено новим Законом. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/210328_vdpovdalnst-za-netslove-vikoristannya-gumantarno-dopomogi-shcho-peredbacheno-novim-zakonom. (дата звернення: 15.08.2022).
6. Хавронюк М. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність (29.04.2022). Сайт Центру політико-правових реформ. – URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kriminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення: 15.08.2022).
7. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05 липня 2012 року № 5073-VI. Дата оновлення: 16.04.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
8. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. Дата оновлення: 16.06.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
9. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
10. Венедіктова І. Бізнес на «гуманітарці» – злочин (06.05.2022). – URL: <https://www.facebook.com/Venediktovalryna/posts/383122677158740> (дата звернення: 15.08.2022).
11. Використали понад 2 млн грн пожертв на Збройні Сили України для власного збагачення – підозрюють двох псевдоволонтерів на Тернопільщині (11.05.2022). Офіційний сайт Тернопільської обласної прокуратури. – URL: https://tern.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313336 (дата звернення: 15.08.2022).
12. СБУ ліквідувала масштабну схему розкрадання гуманітарної допомоги, яка призначалася українським захисникам (19.05.2022). Офіційний телеграм-канал Служби безпеки України. – URL: <https://t.me/SBUkr/4293> (дата звернення: 15.08.2022).
13. ДБР викрило керівництво відомої мережі військових магазинів на махінаціях з гуманітарною допомогою для ЗСУ (22.07.2022). Офіційний сайт Державного бюро розслідувань. – URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vikriло-kerivnictvo-vidomoi-merezhi-vijskovih-magaziniv-na-mahinaciyah-z-gumanitarnoyu-dopomogoyu-dlya-zsu> (дата звернення: 15.08.2022).
14. Розкрадання гуманітарної допомоги на Буковині – повідомлено про підозру депутатці міськради та її чоловіку (30.05.2022). Офіційний сайт Чернівецької обласної прокуратури. – URL: https://chm.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=314042 (дата звернення: 15.08.2022).
15. Буковинська депутатка відреагувала на звинувачення у продажі гуманітарної допомоги (31.05.2022). Сайт інформаційно-аналітичного Інтернет-видання ZAXID.NET. – URL: https://zaxid.net/bukovinska-deputatka-vidreaguvala-na-zvinuvachennya-u-prodazhi-gumanitarnoyi-dopomogi_n1543680 (дата звернення: 15.08.2022).
16. Стало відомо, в яких областях шахраї найчастіше крадуть гуманітарку (22.06.2022). Сайт аналітичного порталу «Слово і діло». – URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/22/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-yakux-oblastyax-shaxrayi-najchastishe-kradut-humanitarku> (дата звернення: 15.08.2022).
17. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за липень 2022 року (04.08.2022). Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. – URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.08.2022).